

O‘ZBEK TILIDAGI IQTISODIY TERMINLARNING SEMANTIK VA GRAMMATIK RIVOJLANISHI

Yuldasheva Dilnoza Bekmurodovna -Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

*“O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrasini mudiri,
filologiya fanlari bo‘yicha farsafa (PhD) doktori, dotsent*

dilyuldasheva83@gmail.com

0000-0002-3898-2113 ORSID

To‘rayey Sardorxon Mansurjon O‘g‘li

*“Iqtisodiyot” fakulteti 1-kurs talabasi,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti*

turaevsardorxon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilidagi iqtisodiy terminlarning semantik va grammatik rivojlanish jarayoni tahlil qilinadi. Iqtisodiyot sohasining jadal rivojlanishi natijasida til tizimida yangi terminlarning paydo bo‘lishi, ularning ma‘no kengayishi hamda grammatik jihatdan moslashuvi o‘rganiladi. Maqolada iqtisodiy terminlarning semantik o‘zgarishlari, ya‘ni ma‘no torayishi, kengayishi va ko‘chma ma‘noda qo‘llanilishi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, ularning grammatik rivojlanishi, jumladan, so‘z yasalishi, qo‘shma terminlarning shakllanishi hamda o‘zlashma so‘zlarning o‘zbek tili grammatik tizimiga moslashish jarayoni tahlil qilinadi. Ingliz va rus tillaridan kirib kelgan iqtisodiy terminlarning o‘zbek tilida qo‘llanilishi ham alohida ko‘rib chiqiladi. Maqolada ta‘kidlanishicha, global iqtisodiy jarayonlar tilning leksik boyishiga va yangi terminologik tizimning shakllanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Tadqiqot o‘zbek tilidagi iqtisodiy terminlarning rivojlanish tendensiyalarini aniqlash va ularning zamonaviy lingvistik xususiyatlarini yoritishga qaratilgan.

Kalit soʻzlar: iqtisodiy terminlar, semantika, grammatika, oʻzbek tili, terminologiya, soʻz yasalishi, oʻzlashma soʻzlar, leksik rivojlanish.

Аннотация: В данной статье рассматриваются процессы семантического и грамматического развития экономических терминов в узбекском языке. В условиях активного развития экономической сферы наблюдается появление новых терминов, расширение их значений, а также их адаптация к грамматической системе языка. Особое внимание уделяется семантическим изменениям экономической лексики, включая сужение, расширение и перенос значений терминов. Также анализируются грамматические особенности развития терминов, такие как словообразование, формирование сложных терминологических единиц и адаптация заимствованных слов к нормам узбекского языка. Отдельно рассматривается влияние английского и русского языков как основных источников заимствования экономической терминологии. Подчеркивается, что процессы глобализации и развитие мировой экономики способствуют активному обогащению словарного состава и формированию новой терминологической системы.

Статья направлена на выявление закономерностей развития экономических терминов в узбекском языке и описание их современных лингвистических особенностей.

Ключевые слова: экономические термины, семантика, грамматика, узбекский язык, терминология, словообразование, заимствования, лексическое развитие.

Abstract: This article analyzes the semantic and grammatical development of economic terms in the Uzbek language. As a result of the rapid development of the economic sphere, the emergence of new terms, their semantic expansion, and grammatical adaptation within the language system are examined. The study explores semantic changes of economic terms, including narrowing, widening, and

metaphorical usage of meanings. It also analyzes their grammatical development, such as word formation processes, the creation of compound terms, and the adaptation of loanwords to the grammatical system of the Uzbek language. Economic terms borrowed from English and Russian are also considered. The article emphasizes that global economic processes significantly contribute to the enrichment of vocabulary and the formation of a new terminological system.

The research aims to identify development trends of economic terminology in Uzbek and describe their modern linguistic features.

Keywords: economic terms, semantics, grammar, Uzbek language, terminology, word formation, borrowings, lexical development.

Kirish. Hozirgi globallashuv jarayonida iqtisodiyot va til o‘zaro chambarchas bog‘liq holda rivojlanib bormoqda. Iqtisodiy sohaning jadal taraqqiyoti natijasida yangi tushunchalar va atamalar paydo bo‘lmoqda, bu esa o‘z navbatida tilning leksik va grammatik tizimiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu jihatdan o‘zbek tilidagi iqtisodiy terminlarning semantik va grammatik rivojlanishini o‘rganish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Iqtisodiy terminologiya jamiyatning iqtisodiy hayotini aks ettiruvchi asosiy vositalardan biri bo‘lib, u orqali yangi iqtisodiy tushunchalar ifodalanadi va ilmiy fikr almashinuvi amalga oshiriladi. So‘nggi yillarda iqtisodiy jarayonlarning murakkablashuvi va xalqaro iqtisodiy aloqalarning kengayishi natijasida o‘zbek tiliga ko‘plab yangi terminlar kirib kelmoqda. Ularning bir qismi bevosita ingliz va rus tillaridan o‘zlashtirilgan bo‘lib, ular o‘zbek tili grammatik me’yorlariga moslashtirilmoqda. Shu bilan birga, iqtisodiy terminlarning ma’no jihatdan o‘zgarishi ham kuzatilmoqda. Ayrim terminlar ma’nosi kengayib, yangi kontekstlarda qo‘llanilsa, boshqalari esa torroq ma’noda ishlatilmoqda. Bu jarayon tilning dinamik rivojlanishini va uning jamiyat ehtiyojlariga moslashuvchanligini ko‘rsatadi. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, iqtisodiy terminlarning semantik va grammatik xususiyatlarini tahlil qilish orqali

o'zbek tilining zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini aniqlash, shuningdek, terminologik tizimning shakllanish qonuniyatlarini o'rganish imkoniyati yaratiladi.

Ushbu maqolaning maqsadi o'zbek tilidagi iqtisodiy terminlarning semantik va grammatik rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilish hamda ularning zamonaviy lingvistik jarayonlardagi o'rnini yoritishdan iborat.

Asosiy qism. O'zbek tili lug'at boyligining eng faol rivojlanib borayotgan qatlamlaridan biri iqtisodiy terminologiyadir. Jamiyatdagi iqtisodiy munosabatlarning murakkablashuvi, bozor iqtisodiyotiga o'tish, xalqaro hamkorlikning kengayishi va axborotlashtirish jarayonlari tilga yangi so'z va iboralar kirib kelishiga olib keldi. Bu jarayon nafaqat leksik, balki semantik va grammatik o'zgarishlarni ham qamrab oldi. Iqtisodiy terminlar o'zbek tilida o'z shakli va ma'nosini o'zgartirib, tilning ichki qonuniyatlariga moslashib bormoqda. Shu bois iqtisodiy terminlarning semantik va grammatik rivojlanishini o'rganish tilshunoslik nuqtai nazaridan muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy terminologiyaning rivojlanishi ikki asosiy yo'nalishda kechadi: birinchisi — mavjud so'zlarning yangi so'z va iboralarning hosil bo'lishi (so'z yasalishi, o'zlashtirishlar). Ushbu ikki yo'nalish o'zbek iqtisodiy terminologiyasini boy va rang-barang qilish bilan birga, ilmiy tahlil uchun keng imkoniyat ochib beradi.

Iqtisodiy terminlarning semantik rivojlanishi deyilganda, terminning asl ma'nosidan yangi ma'nolarni o'zlashtirishi, ma'no kengayishi yoki torayishi tushuniladi. O'zbek tilida "bozor" so'zi bunga yaqqol misol bo'la oladi: dastlab u faqat tovarlar savdo-sotiq qilinadigan joy ma'nosini bildirgan bo'lsa, hozirda "bozor iqtisodiyoti", "moliya bozori", "mehnat bozori", "valyuta bozori" kabi keng ma'noli birikmalar tarkibida qo'llanilib, iqtisodiy munosabatlarning barcha sohasini qamrab olmoqda. Bu hodisa semantik kengayishning tipik namunasi sifatida baholanadi. "Kapital" termini ham o'zbek iqtisodiy leksikasida semantik jihatdan rivojlangan so'zlar qatoriga kiradi. Lotincha "capitalis" (bosh, asosiy) so'zidan olingan bu termin dastlab ko'proq mulk va boylik ma'nosida ishlatilgan. Keyinchalik u "ishlab

chiqarish vositalarining qiymati", "bank kapitali", "sarmoya", "intelektual kapital", "ijtimoiy kapital" kabi yangi semantik qatlamlarni o'zlashtirdi. Shunday qilib, bir so'z turli iqtisodiy kontekstlarda turlicha ma'nolarni ifodalay boshladi. Ma'no torayishiga misol sifatida "soliq" so'zini keltirish mumkin. Tarixan bu so'z har qanday majburiy to'lovni anglatgan bo'lsa, zamonaviy iqtisodiy terminologiyada u faqat davlatga to'lanadigan rasmiy majburiy to'lovni bildiradi, ya'ni ma'no tor doirada aniqroq tushunchani ifodalab qoldi. Shu bilan birga, "kredit" termini ham semantik o'zgarishlarga uchradi: dastlab u "ishonch" ma'nosida (lotin. "creditum") qo'llangan, bugungi kunda esa muayyan muddatga beriladigan mablag' va u bilan bog'liq barcha munosabatlarni ifodalaydi. Metaforik o'zlashtirishlar ham semantik rivojlanishning muhim yo'nalishini tashkil etadi. "Likvidlik", "muzlatilgan aktivlar", "pul oqimi", "kapital qo'yilmalar" kabi iboralar asosida metaforik ko'chish yotadi. "Likvidlik" so'zi suyuqlik ma'nosini anglatuvchi "liquid" so'zidan olinib, iqtisodda aktivlarning tez pulga aylanish qobiliyatini ifodalaydi. Bu metaforik bog'liqlik tilning ifoda imkoniyatlarini boyitishga xizmat qiladi.

Iqtisodiy terminlarning grammatik rivojlanishi deganda, so'zlarning morfologik tuzilishi, so'z yasash usullari va sintaktik qo'llanishi o'zgarishi tushuniladi. O'zbek tilida iqtisodiy terminlar asosan quyidagi grammatik yo'llar bilan hosil bo'ladi: qo'shimchalar orqali so'z yasash, so'z birikmalari va murakkab terminlar tuzish, shuningdek, chet tillardan qabul qilingan terminlarni o'zbek tili morfologiyasiga moslashtirish. So'z yasalishi jihatidan o'zbek iqtisodiy terminologiyasida affiks usuli keng qo'llaniladi. "-chilik" qo'shimchasi orqali hosil qilingan "tadbirkorchilik", "savdogarchilik", "ishbilarmonchilik" kabi terminlar bu qo'shimchanning unumdorligi va iqtisodiy faoliyat turlarini nomlashda qanchalik samarali ekanini ko'rsatadi. "-lik" qo'shimchasi ham faol ishlatiladi: "raqobatbardoshlik", "foydalilik", "to'lovga layoqatlilik" kabi abstrakt iqtisodiy tushunchalarni ifodalashda bu qo'shimcha asosiy vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Murakkab terminlar (kompozitlar) o'zbek iqtisodiy leksikasini boyitishning yana bir yo'lidir. "Ishlab chiqarish", "narx-navo", "tovar-pul", "daromad-xarajat", "savdo-sanoat" kabi qo'shma so'zlar iqtisodiy munosabatlarning o'zaro bog'liqligini grammatik jihatdan ifodalaydi. Bu turdagi terminlar ayrim hollarda leksikallashib, yaxlit ma'no kasb etadi va alohida leksik birlik sifatida tilga o'rinish qoladi.

O'zlashtirilgan terminlarning grammatik moslashuvi o'zbek tilining morfologik tizimiga xos xususiyatlarga ko'ra amalga oshiriladi. Masalan, "investitsiya", "inflyatsiya", "devalvatsiya", "diversifikatsiya" kabi so'zlar o'zbek tiliga o'tgach, o'zbek tili qo'shimchalarini qabul qila boshladi: "investitsiyalamoq", "inflyatsion", "diversifikatsiyalash" kabi hosilalar vujudga keldi. Bu jarayon tildagi naturalizatsiya (tilga singish) hodisasining yaqqol ko'rinishidir.

Sintaktik jihatdan iqtisodiy terminlar ko'pincha izofali birikmalar tarzida qo'llaniladi. "Milliy daromad hisobi", "davlat budjetining taqchilligi", "iste'mol narxlari indeksi" kabi birikkma terminlar sintaktik kengayish orqali aniq iqtisodiy tushunchalarni ifodalaydi. Bunday sintaktik strukturalar terminologik aniqlikni ta'minlash bilan birga, o'zbek tilining agglutinatив tabiatiga mos keladi.

O'zbek iqtisodiy terminologiyasida o'zlashtirishlar muhim o'rin tutadi. Ular asosan uch manba orqali kirgan: arab-fors tillari ("savdo", "daromad", "zararli", "foiz", "qarz"), rus tili ("zavod", "fabrika", "kooperativ", "plan") va zamonaviy ingliz tili ("marketing", "menejment", "leasing", "franchise", "audit"). Har bir davr o'z iqtisodiy munosabatlarini aks ettiruvchi terminlar oqimini tilga olib kirgan.

Internatsional iqtisodiy terminlar o'zbek tilida ikki xil yo'l bilan o'zlashadi: fonetik-grafik o'zlashtirishda so'z o'zbek tilining tovush tizimiga moslashtiriladi ("biznes" < business, "menejment" < management), semantik kalkalashda esa xorijiy terminning ma'nosi o'zbek so'zlari yordamida tarjima qilinadi. Masalan, inglizcha "cash flow" "pul oqimi" sifatida, "market share" esa "bozor ulushi" tarzida o'zbek tiliga o'girilgan. Bu ikkinchi usul tilning ichki imkoniyatlarini kengaytiradi va milliy terminologiyani rivojlantiradi.

Terminologik variantlilik ham o'zbek iqtisodiy leksikasida kuzatiladigan hodisadir. Bir xil tushunchani ifodalash uchun ba'zan parallel terminlar qo'llaniladi: "tadbirkor" va "biznesmen", "sarmoya" va "investitsiya", "ulush" va "aksiya", "zaxira" va "rezerv". Bunday variantlilik, bir tomondan, terminologik beqarorlik belgisi bo'lsa, ikkinchi tomondan, tilning boyligini, iqtisodiy va madaniy aloqalarning ko'p qirrasini aks ettiradi. Vaqt o'tishi bilan tilning o'zi eng mos variantni tanlab oladi. Zamonaviy o'zbek iqtisodiy terminologiyasidagi asosiy tendensiya — raqamli iqtisodiyot bilan bog'liq yangi terminlarning jadal kirib kelishidir. "Kripto valyuta", "blokchain texnologiyasi", "elektron tijorat", "raqamli to'lov tizimlari", "fintech" kabi terminlar so'nggi o'n yil ichida tilga mustahkam o'rnashdi. Bu terminlarning bir qismi to'g'ridan-to'g'ri inglizchadan olingan bo'lsa, bir qismi esa milliy terminkomissiya tomonidan o'zbek tiliga moslantirilgan.

Terminologik me'yorlashtirish masalasi ham iqtisodiy leksikologiyaning dolzarb muammolaridan biridir. O'zbekiston Respublikasida terminologiya komissiyasi va tilshunoslik institutlari iqtisodiy terminlarni ilmiy asosda tartibga solish, to'g'ri va izchil qo'llashni ta'minlash bo'yicha muntazam ish olib bormoqda. Nashriyotlar, OAV va rasmiy hujjatlarda terminlarning yagona shaklda qo'llanishi bu ishning samarasini belgilaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, o'zbek tilidagi iqtisodiy terminlarning semantik va grammatik rivojlanishi tilning zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda doimiy ravishda o'zgarib borayotganini ko'rsatadi. Iqtisodiyot sohasining globallashuvi va axborot texnologiyalarining tez rivojlanishi natijasida yangi iqtisodiy terminlar til tizimiga kirib kelmoqda hamda ular o'zbek tili me'yorlariga moslashib, ma'lum grammatik va semantik o'zgarishlarga uchramoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy terminlarning bir qismi ma'no kengayishiga ega bo'lsa, boshqalari ma'no torayishi yoki ko'chma ma'noda qo'llanish jarayonini boshdan kechirmoqda. Shuningdek, o'zlashma terminlarning, ayniqsa ingliz va rus tillaridan

kirib kelgan birliklarning o‘zbek tilining grammatik tizimiga moslashuvi til rivojlanishining muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, iqtisodiy terminologiyaning rivojlanishi o‘zbek tilining leksik boyishini ta’minlab, uning ilmiy va kasbiy sohalardagi imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa o‘z navbatida tilning zamonaviy kommunikativ jarayonlardagi ahamiyatini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yuldasheva D.B. Lexical and Semantic Analysis of Management Terminology in the Uzbek Language. *European Journal of Innovation in Nonformal Education (EJINE)*, Volume 6, Issue 1, January 2026.

2. Yuldasheva D. Formation of Economic Terminology – The Current Stage of Development of the Terminology of the Uzbek Language. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*, 2022, 2(1.6), Philological Sciences.

3. Yo'ldoshev B.O'. Hozirgi o'zbek adabiy tili. — Toshkent: Fan, 2021. — 312 b.

4. Qosimova M.N. O'zbek iqtisodiy terminologiyasi: shakllanishi va rivojlanishi. — Toshkent: Akademnashr, 2020. — 180 b.

5. Yo'ldoshev M. Matn lingvistikasi va diskurs tahlili. — Toshkent: Fan, 2021. — 184 b.

6. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. — Toshkent: Fan, 2022. — 440 b.

7. Xolmatova M. Zamonaviy o'zbek tilida iqtisodiy terminlar leksikografiyasi // *Tilshunoslik*. — 2023. — №2. — B. 45–58.

8. Юлдашева Д.Б. О'zbek tilida iqtisodiyotga oid terminlarning shakllanishi va qo'llanilishi *International journal of recently scientific researcher's theory*, Volume: 1 Issue: 9, 2023-dekabr, 253-257 b.

9. Юлдашева Д.Б. Kichik biznes va xususiy tadbirkorliklarda o‘zbek tilini rivojlantirishning bugungi kundagi dolzarbligi International journal of recently scientific researcher’s theory, Volume: 1 Issue:9, 2023-dekabr, 196-200 b.